

Modernitatea și fenomenele de dereglare socială

Modernity and the Phenomena of Social Disorder

Rarița MIHAIL

“Dunărea de Jos” University of Galati, Romania,

e-mail: rarita.mihail@ugal.ro

Abstract: This article will be devoted mainly to a reflection of the phenomena of social disorder, alienation and anomie, which inevitably alter the relationships between the individual and society, which become antagonistic relations, especially with modernity. This article will be divided into three parts. First, we will argue that modernization induces insecurity. The (relative) empowerment paradox of social structures is therefore the following: the more sophisticated a society is, the more it (can become) becomes unsafe for its members. Secondly, we will inquire how far alienation and anomie alter the place the individual occupies in the world, in its relation to society. In interpreting these phenomena of social disorder, both Marx and Durkheim criticize the absence of rules, but starting from very different philosophical and moral points of view. Finally, we will analyze the possibilities of eliminating these social disorder phenomena, indicating, at least outlined, the distinction that should be made between the two sets of factors that generate them: differentiation processes that accompany the modernization and processes inherent to the capitalist system.

Keywords: Social differentiation; social empowerment; anomie; alienation; dehumanization

1. Introducere

Până de curând, beneficiile modernizării nu au fost puse la îndoială. Mai mult, teoriile modernizării sunt, aproape fără excepție, construite pe premisa consecințelor pozitive. Progresul este considerat în mod irefutabil bun, pozitiv, dezirabil. Chestiunea este că, în pragul secolului al XXI-lea, prin modernizare, s-a instaurat o stare de artificialitate din care rezultă fragilitatea societăților. Iar starea de precaritate a lumii se extinde prin intermediul fenomenelor de dereglare socială, datorită cărora se adâncesc relațiile antagonice dintre individ și societate.

Constatările lui Max Weber și Karl Marx asupra condiției modernității au adus în discuție o trăsătură intrinsecă a fenomenului (modernității), și anume *ambivalența* acestuia, exprimată în două discursuri contradictorii și simultan înrudite: „discursul eliberării” și „discursul

disciplinării” (Wagner, 1994, p. 5). Ambiguitatea modernității este detectabilă în „trei relații fundamentale dintre libertatea individuală și exigențele comunității, agenții sociali și structura socială, caracterul local al vieții umane și universalitatea regulilor sociale” (Wagner, 1994, p. XII).

Inovațiile tehnologice care au însoțit procesul de dezvoltare a capitalismului, expansiunea industriei și a orașelor, fluxurile de migrație de la sat la oraș, emigrația spre America au generat *procese fundamentale de dislocare a indivizilor din contextele tradiționale*, care, la rândul lor, au provocat neliniști, incertitudini cu privire la destinul și locul oamenilor în societate, la ordinea și stabilitatea societății ca întreg (Polanyi, 1975). În consecință, apare nevoia regândirii ordinii sociale impuse de avalanșa de efecte perverse ale modernității. Intelectuali de marcă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea – M. Weber, É. Durkheim, R. Michels, K. Marx, E. Mosca, V. Pareto – au *problematizat tensiunea* dintre autonomia indivizilor, *dominația rațională a lumii*, pe de o parte, și *efectele colective neașteptate*, pe de altă parte.

Starea de precaritate a lumii din perioada modernității își are originile, conform cercetărilor lui P. Wagner din *A Sociology of Modernity*, în ideologia Luminilor, considerată funciarmente ambivalentă întrucât conținea nenumărate căi de manifestare ale ambiguității. Deși ideologii Luminilor respingeau orice impunere a dominației vreunui „zeu” mai mare sau mai mic, ei admiteau ideea existenței valorilor și regulilor care preced și succed existența individuală: ideea de natură umană care include drepturile naturale, ideea de rațiune ca instanță superioară, ideea necesității de a avea în vedere binele comun (ceea ce implica limitarea autonomiei individuale, eliberarea de constrângeri și libertatea de a atinge țeluri împreună cu ceilalți, în comunitate).

Ca răspuns la ideologia ambivalentă a iluminiștilor, moderniștii clasici au construit o ordine „naturală”, pe care au folosit-o drept mijloc de reconciliere a dualității dintre autonomia individuală și „ceilalți”. Dar acest proiect s-a dovedit utopic întrucât un efect neanticipat al acestuia l-a constituit apariția „chestiunii sociale”, care nu putea fi rezolvată printr-o reglementare automată. Odată cu nașterea și expansiunea problemelor sociale, precum sărăcia, dezorganizarea socială, maladiile sociale, s-au dezvoltat și răspunsuri științifice la schimbarea socială și efectele perverse ale acesteia. Această nevoie de a regândi ordinea socială în societatea modernă a fost teoretizată de Karl Marx, care a insistat pe violența inevitabilă a conflictelor de clasă, adăugând totuși speranța unei schimbări profunde și definitive. În schimb, Émile Durkheim s-a interesat de distrugerile sociale provocate de diviziunea muncii, anticipând o posibilă armonie între societatea industrială și individ.

Acest articol va fi dedicat, în principal, unei reflecții asupra fenomenelor de dereglare socială, alienarea și anomia, care alterează inevitabil relațiile dintre individ și societate, relații care dobândesc un caracter antagonist, mai ales odată cu modernitatea. Acest articol va fi împărțit în trei părți. În primul rând, vom argumenta faptul că modernizarea induce insecuritate. Paradoxul autonomizării (relative) a structurilor sociale este așadar acesta: cu cât o societate este mai sofisticată, cu atât (poate deveni) devine mai nesigură pentru membrii acesteia. În al doilea rând, ne vom interesa în ce măsură alienarea și anomia alterează locul pe care individul îl ocupă în lume, în raportul său cu societatea. În interpretarea acestor fenomene de dereglare socială, atât Marx cât și Durkheim critică absența normelor, dar plecând de la puncte de vedere filosofico-morale foarte diferite. În cele din urmă, vom analiza posibilitățile de eliminare a acestor fenomene de dereglare socială, indicând, cel puțin în formă schițată, distincția care ar trebui făcută între cele două seturi de factori care le generează: procesele de diferențiere care însoțesc procesul de modernizare și procesele inerente sistemului capitalist.

2. Antinomiile autonomizării socialului

Autonomizarea (relativă) a structurilor sociale constituie una dintre temele fundamentale ale științelor socio-umane. Această formă de autonomizare a socialului este paradoxală, căci în ea se combină „două antinomii”: „Oamenii își fac societatea- aceasta este prima antinomie (cea a oamenilor); dar ei nu știu ce fac sau cum o fac – este a doua antinomie (cea a societății)” (Dupuy, 1992, p. 38). Acest paradox este asemănător cu cel legat de fabricarea unui automat, altfel spus a unei ființe care deține principiul mișcării sale în ea însăși; a fi cauza unei ființe care este propria sa cauză. În calitate de obiectivări sociale, aceste *forme emergente ale socialului* sunt rezultatul acțiunilor umane. Ele sunt, ca să spunem așa, sedimentări ale acțiunii umane. Dar, cu toate acestea, ele se sustrag controlului oamenilor și li se opun, datorită artificialității sau plasticității lor, ca o „a doua natură”.

Problema de a ști dacă ordinea socială este *physei* sau *thesei*, cu alte cuvinte dacă ea relevă ordinea cosmică sau ordinea politică, constituia una dintre preocupările importante ale filosofilor antici, interesați fiind și de „o formă de organizare eficientă a socialului” (Rotilă, 2017, p. 39). Însă gânditorii moderni au reformulat problema. Confrunțați cu tulburările cauzate de Revoluția franceză – această mare experiență care i-a învățat că există o istorie (Lukács, 2014) – și efectele combinate ale detraditionalizării și sărăcirii care însoțesc revoluția industrială, indivizii moderni au explicat două lucruri, în același timp: oamenii au capacitatea de a face istoria (principiul contingenței) și, cu toate acestea, ea le scapă, fie pentru că ei nu

o controlează (principiul contingenței), fie pentru că ea îi controlează pe ei (principiul inerției). Așa cum lumea a treia este considerată un rezultat al activității oamenilor, dar nu al unui proiect uman (N. Ferguson, 2011), indivizii moderni situează lumea social-istorică între lumea naturală (produsă intenționat de Dumnezeu - G. Vico) și lumea convențiilor (produsă intenționat de oameni).

Odată cu modernitatea, considerată inevitabil „narcisistă” (Rotilă, 2011, p. 232), oamenii au devenit din ce în mai conștienți de faptul că societatea nu este un dat natural, un dar de la Dumnezeu, ci reprezintă opera lor, produsul acțiunilor acestora. Pe de o parte, această conștientizare a condus nu numai la proiecte de transformare conștientă a socialului, ci și la proiecte mai mult sau mai puțin tehnocrate de planificare globală a societății (Saint-Simon, Marx). Pe de altă parte, indivizii moderni au descoperit efectele perverse ale autonomizării socialului. Deși ei fac (sau mai degrabă „acționează”) societatea, acțiunile și reacțiile lor declanșează efecte neașteptate, care se multiplică, se întrepătrund și dezvoltă o dinamică proprie care contribuie la autonomizarea proceselor pe care le-au pus în mișcare.

În interpretarea critică a Școlii de la Frankfurt, autonomizarea (relativă) societății nu apare nici ca o binefacere, nici ca o necesitate sau ca ceva inevitabil. Datorită artificialității sale inerte și opacității structurale, societatea se prezintă oamenilor ca o a „doua natură”, opunându-se planurilor acestora și impunând constrângerile sale din exterior. Ca atare, autonomizarea socialului este invariabil denunțată ca o formă de dezumanizare, alienare sau de anomie.

Marea tranziție de la *Gemeinschaft* la *Gesellschaft* - tranziție care se caracterizează, pentru a vorbi în termenii lui Hegel, prin „sciziunea” progresivă între subiect și obiect, între oameni și operele lor - poate fi corelată cu apariția *conceptului de alienare*. Totuși, în măsura în care utilizarea noțiunii de alienare este inseparabilă de un anumit „patos ideologic”¹ specific, ea nu trebuie confundată cu cea de autonomie relativă a societății.

Ireductibilitatea relativă a societății este o condiție necesară, dar nu și suficientă a alienării. Dovada, ca să spunem așa, este furnizată de faptul că Durkheim a insistat atât de mult asupra caracterului *sui generis* al domeniului social încât nu a dezvoltat o teorie a alienării. Într-adevăr, chiar

¹ Prin „patos” înțelegem în acest context, mergând pe urmele lui Lovejoy (1936), o anumită sensibilitate sau susceptibilitate metafizică (pp. 10-14). Adjectivul „ideologic” nu este folosit aici în sensul marxist al cuvântului. Prin ideologie, înțelegem toate ipotezele non empirice de natură politică, morală și antropologică care informează o teorie socială.

dacă Durkheim era, la fel ca Marx, un critic radical al instituțiilor și valorilor dominante din societatea modernă, concepțiile sale normative despre om și societate, care sunt în multe privințe în opoziție cu cele ale lui Marx, l-au împiedicat să dezvolte o astfel de teorie.

În această privință, este destul de semnificativ faptul că, în *Sinuciderea*, Durkheim nu acordă decât un loc cu adevărat marginal (într-o notă de subsol) sinuciderii fataliste, altfel spus, sinuciderii care, fiind inversul sinuciderii anomice, nu este indusă dintr-o eroare, ci dintr-un exces de control social (Durkheim, 2005, p. 170). Într-o manieră oarecum forțată, am putea spune că, de vreme ce problema anarhiei morale constituie problema centrală la Durkheim, el nu concepe problema alienării – provizoiu înțeleasă ca dominația individului prin formele de constrângeri care îi sunt exterioare – atât ca o problemă, cât mai ales ca o soluție la problema anomiei.

Cu certitudine, am putea reduce opoziția dintre teoria ordinii și teoria conflictului la opoziția dintre teoria alienării și teoria anomiei, care presupun sisteme axiologice diferite. Din acest motiv, Durkheim n-a dezvoltat o teorie a alienării – ceea ce demonstrează *a contrario* că autonomia relativă a structurilor sociale nu poate fi pur și simplu confundată cu alienarea.

3. Alienare *versus* anomie

Pentru a înțelege pericolele autonomizării socialului, nu credem că ar trebui să ne îndepărtăm prea mult de *sensul termenului de alienare*, așa cum reiese el din scrierile tânărului Marx, care îl definește ca procesul prin care lucrul creat de om îi apare ca o esență străină care îl aservește. Această definiție are avantajul de a sublinia existența diferitelor faze ale fenomenului alienării: aservirea – care-l definește, în timp ce obiectivarea și renunțarea reprezintă condițiile sale prealabile (Rosner și Navelet, 1969, p. 82).

Dezintegrarea legăturilor sociale tradiționale între oameni – familie și comunitate – separă individul de mediul său. Această dezintegrare poate antrena, pe de o parte, o cristalizare a personalității sale, iar, pe de altă parte, un sentiment de înstrăinare în relația cu semenii săi și de singurătate în interiorul comunității. Cu toate acestea, nu vorbim de *alienare* decât atunci când această înstrăinare și această singurătate sunt resimțite ca fiind cauzate de o putere ostilă față de care nu există nicio scăpare.

Acest exemplu pune în lumină analogia care există între prima fază a procesului de alienare – obiectivarea – și conceptul de diferențiere socială – unul dintre conceptele fundamentale ale sociologiei moderne. Acest proces desemnează, în viziunea teoreticienilor non-marxiști (de la Durkheim și Spencer la Parsons), modalitățile de dezvoltare ale oricărui

sistem social care, în decursul evoluției sale, suferă diferențieri interne. Prin urmare, nu există nicio îndoială că acest proces de diferențiere socială – reprezentat prin procesul de diviziune a muncii și de dezintegrare a comunității tradiționale – constituie un preambul al apariției alienării.

O altă formă patologică a diviziunii muncii o constituie lupta de clasă sau, în limbaj durkheimian, „antagonismul dintre muncă și capital” (Durkheim, 2001, p. 370), cauzat nu numai de lipsa unor reglementări juridice (p. 383), ci și de o parcelarizare prea accentuată, pe care Georges Friedmann, în secolul XX, o va numi „munca fărâmițată”. Muncitorii, izolați în sarcini parcelare, pierd sensul muncii lor. Specializarea excesivă reduce rolul muncitorului la o simplă anexă a mașinii, devenind inevitabil un mecanism inert: „Munca oamenilor este înlocuită cu cea a mașinilor, cea din micul atelier cu cea din manufactură. Muncitorul este înregimentat, smuls din sânul familiei sale pentru întreaga durată a zilei; el trăiește mai separat inclusiv față de patron” (p. 386).

Deși Durkheim și Marx sunt gânditori umaniști cu convingeri diferite, ei se întâlnesc aici la nivelul alienării (Mihail, 2011). Această apropiere, superficială în fond, s-a datorat sensului pe care cei doi gânditori l-au acordat *absenței semnificației muncii*. Pentru Karl Marx, alienare înseamnă imposibilitatea omului de a-și realiza propriul său mod de a fi. Această neputință se datorează faptului că în sistemul capitalist, care este un sistem de exploatare, muncitorul nu conștientizează puterile sale specific umane (autorealizarea în și prin muncă, sociabilitatea și rafinarea organelor de simț), pe care le neagă și, astfel, se neagă pe sine. Marx se opune tratării muncitorului ca o marfă, protestând față de modul în care produsele muncii par că se opun celui care le-a realizat: „Muncitorul este redus la rolul de marfă, și chiar la cea mai sărmană dintre mărfuri, mizeria muncitorului este invers proporțională cu forța și grandoarea producției sale” (Marx și Engels, 1968, p. 549). Astfel oamenii pot deveni sclavii a ceea ce au produs.

Alienarea înseamnă că omul nu-și mai poate exprima adevărata sa natură. Și asta pentru că munca, activitatea conștientă care-l distinge de animal, este alienată și deformată. Omul, pierzând mijloacele de a-și realiza propriul eu, fiind privat de capacitățile sale creatoare, nu mai poate să se afirme în munca sa, dimpotrivă el se simte acolo renegat. Astfel, în condițiile producției capitaliste, „muncitorul devine o coajă deformată și fără miez a unei ființe umane” (p. 79). Ceea ce echivalează cu alienarea esenței sale umane, esență prin definiție socială. Astfel, fenomenul înstrăinării alterează inevitabil relațiile dintre individ și societate, relații ce dobândesc un caracter antagonist.

Deși nu condamnă capitalismul, Durkheim n-a ignorat fenomenele pe care Marx le descria în termenii luptei de clasă sau alienării. Marile societăți moderne sunt prea puțin capabile să liniștească individul și să-i ofere protecție contra izolării. Față de imensa masă de oameni pe care o reprezintă națiunea modernă, individul nu poate decât să se simtă solitar, fără legături și fără o dimensiune comună cu această mulțime anonimă și impersonală. Declinul valorilor morale într-o societate este sursă de anomie, fapt ce se traduce printr-o creștere a numărului de sinucideri. Scopurile și modurile de a acționa devin incerte, iar cultura nu mai joacă rolul său de reper și ghid pentru acțiune. Acest fapt se datorează schimbărilor sociale care antrenează emergența noilor valori, creându-se astfel un decalaj față de valorile învechite.

În timp ce Durkheim definește anomia ca o slăbire a sistemului normativ, alți sociologi subliniază, dimpotrivă, că una dintre principalele manifestări ale anomiei, în societatea modernă, este o supunere excesivă la legile sociale, de vreme ce publicitatea, moda și opinia publică dictează individului modul său de viață și de comportament, nemăslându-i decât un domeniu redus în care să-și exerseze propria sa alegere, independent și autonom. Prin urmare, putem include în dimensiunile anomiei fenomene atât de contradictorii precum absența normelor și excesiva conformare la norme, altfel spus, supunerea oarbă față de legile sociale? Fie că vorbim de alienare socială, anomie, hyper-conformism sau izolare socială, putem totuși identifica un element comun: absența puterii omului asupra condițiilor sociale. Dacă vorbim de reificare sau de fetișism, accentul cade pe faptul că omul nu controlează nici condițiile vieții sale materiale, nici pe cele ale creației spirituale; dacă vorbim de alienare în raport cu societatea punem accentul pe faptul că omul este incapabil să ghideze sau să controleze propriile sale relații sociale. Cu toate acestea, nu ar trebui să minimizăm faptul că conceptul de anomie poate fi interpretat în diferite moduri, uneori contradictorii.

Astfel Marx, utilizând termenul de alienare, scoate în evidență imposibilitatea omului de a controla relațiile sale sociale și înstrăinarea acestuia în raport cu societatea (care îi apare ca o putere străină și ostilă). În schimb, folosind conceptul de anomie, Durkheim pune accentul pe faptul că societatea în sine constată reducerea mijloacelor sale de control asupra individului și activităților acestuia.

Viziunea conservatoare a lui Durkheim l-a făcut să considere anomia drept rezultatul unei slăbiri a legilor tradiționale, cauzată la rândul său de o slăbire a mijloacelor de control ale societății asupra individului și activităților sale. Cât despre Marx, el se pronunță împotriva afirmației că omul este aservit de societate (care nu este decât un concept abstract), în timp ce, în realitate, clasele și grupurile cu interese antagonice guvernează

societatea; diversele situații: absența normelor, anarhia, normele contradictorii sau normele coercitive sunt rezultatul existenței conflictelor de clasă. Cele două interpretări ale fenomenelor de dereglare socială critică absența normelor, dar plecând de la puncte de vedere filosofico-morale foarte diferite.

Atât Marx, cât și Durkheim susțin aceeași înlănțuire: economicul produce socialul, însă ceea ce îi separă vizează consecințele diviziunii muncii. Filosoful german consideră că diviziunea muncii are consecințe sociale negative: exploatarea salariaților, inegalitatea socială, opresiunea. Cu alte cuvinte, pentru Marx, diviziunea muncii este sinonimă cu alienarea. În schimb, Durkheim consideră că „diviziunea muncii nu produce astfel de consecințe nedorite în virtutea naturii sale, ci numai în circumstanțe excepționale și anormale” (p. 388).

Analizând cele două concepte, Raymond Boudon și F. Bourricaud (1990) nuanțează interpretarea, afirmând că anomia ar putea fi considerată în sociologia non-marxistă ceea ce alienarea este în sociologia marxistă: „alienarea și anomia descriu în două cadre teoretice diferite ideea unei dereglări fundamentale a relațiilor dintre individ și societatea sa” (p. 28). Numai că aceste fenomene de dereglare nu pot fi considerate ca rezultând exclusiv din lupta de clasă, așa cum susținea Marx.

În ciuda acestei relative apropieri, distanța dintre Durkheim și Marx este apreciabilă în privința interpretării fenomenelor de dereglare specifice societăților moderne. Deși unii comentatori consideră că alienarea generată de absența semnificației muncii este echivalentă cu anomia, Philippe Besnard (1987, p. 39) este de altă părere. Anomia diferă de alienare, argumentează el, de vreme ce, pentru Durkheim, depășirea excesivă a limitelor muncii specializate, și nu limitarea orizontului muncitorilor, generează situația anomică.

Pentru Marx, alienarea muncitorului și fetișizarea mărfurilor („O relație socială determinată între oameni capătă pentru aceștia forma fantastică a unei relații între lucruri”) sunt fenomene determinate istoric și, prin urmare, trecătoare. Ca atare, Marx este convins că situația muncitorilor poate fi depășită numai prin răsturnarea revoluționară a sistemului capitalist, în timp ce Durkheim (2001) propune mai degrabă o colaborare între angajatori și salariați după modelul corporațiilor din Evul Mediu. Remediul la care apelează acesta pentru specializarea excesivă nu-l constituie „instrucția generală” (p. 387) a muncitorilor, ci lărgirea progresivă a orizontului acestora, astfel încât să conștientizeze scopul spre care este îndreptată activitatea lor, scop care depășește sarcinile lor de muncă imediată.

4. Posibilități de eliminare a fenomenelor de dereglare socială

Alienarea este inerentă procesului de industrializare și de modernizare. Dar oare fenomenul este specific doar sistemului capitalist? În realitate, riscul alienării însoțește orice organizație socială și orice proces de instituționalizare care creează un decalaj între cetățeni și instituții sociale în diferite sfere, pe măsură ce societatea impune cetățenilor reguli mai mult sau mai puțin formale.

Plecând de la premisa că există o legătură între procesul de diferențiere socială și fenomenul alienării, constatăm că orice proces de diferențiere, rezultat din creșterea dimensiunii unităților sociale și a complexității lor interne, generează o separare între individ și producția sa, din moment ce primul își pierde puterea asupra obiectului produs.

Modernizarea, industrializarea, urbanizarea etc. antrenează o diferențiere socială mai mare și, prin urmare, creează un teren favorabil dezvoltării alienării. Dar acest lucru nu reprezintă decât o potențialitate, iar gradul de concretizare a acestui risc depinde de sistemul social.

Procesul atomizării sociale, ce rezultă din trecerea de la ruralul tradițional la orașul aglomerat, ne oferă un alt exemplu de diferențiere socială. Ca o consecință a acestui fenomen, a fost imposibilă evitarea fenomenului de anomie care însoțește dezmembrarea cadrului familial tradițional. Dar evitarea anomiei este într-adevăr imposibilă, în principiu? În orice caz, nu există nicio îndoială că acest lucru depinde în mare măsură de prețul economic pe care suntem dispuși să-l plătim pentru a-l evita și de gradul actual de planificare socială.

Deducem de aici că afirmația conform căreia absența mijloacelor economice suficiente pentru a plăti prețul bunăstării omului reprezintă cauza alienării poate fi considerată întemeiată. Poate acesta este și motivul pentru care speranțele de eliminare a alienării n-au putut fi concretizate nici măcar în țările foste socialiste, în care omul era extrem de alienat de obiectivele producției economice, în timp ce era ignorat obiectivul suprem al socialismului: fericirea omului, dezvoltarea creativității sale și satisfacerea nevoilor spirituale ale acestuia.

Marx a trăit într-o perioadă în care manifestările de alienare care rezultă din revoluția industrială și modernizare apar în același timp cu cele care caracterizează regimul capitalist și, fără să facă diferența între cele două, el va insista în analiza sa mai ales pe responsabilitatea regimului. În același mod, dar dintr-un punct de vedere opus, fondatorii sociologiei moderne, fără să facă mai mult decât Marx distincția între cele două cauze ale alienării, vor insista pe diviziunea muncii în creștere, pe procesul de raționalizare, birocratizare etc., și nu pe implicațiile pieței capitaliste.

Această diferență de accentuare a dus la concluzii diferite: pe de o parte cea potrivit căreia doar o schimbare de regim poate suprima

alienarea, dat fiind că proprietatea privată este cauza principală a acesteia; pe de altă parte, cea potrivit căreia chiar o schimbare de regim nu ar putea suprima cauzele principale ale alienării, de vreme ce acestea își au sursa în procesele comune ale societății industriale moderne, indiferent de regimul său.

Prin urmare, în lumina experiențelor anterioare, ni se pare că este absolut necesar să se facă o distincție foarte precisă între cele două seturi de factori: procesele de diferențiere care însoțesc procesul de modernizare și cele care sunt inerente sistemului capitalist.

Specificitatea sistemului capitalist constă, în primul rând, în faptul că legea profitului constituie un obstacol în calea eforturilor de a se evita ca fragmentarea datorată diferențierii să devină alienare. Mai mult, chiar fundamentul acestui regim este o parcelarizare extremă – separarea între muncitor și mijloacele de producție, pe de o parte, și produsul muncii sale, pe de altă parte; separarea între clasele care se opun în lupta pentru alocarea venitului național; separarea între diferite grupuri sociale, naționale și rasiale. Cu toate acestea, eliminarea sistemului capitalist nu antrenează în mod automat posibilitatea de a suprima manifestările alienării. Până azi, abolirea sistemului în țările din Estul Europei nu a fost în măsură să promoveze suficiente eforturi pentru eliminarea manifestărilor alienării cauzate de societatea modernă.

5. Concluzii

Cunoașterea „lecțiilor” istoriei întărește autocontrolul omului contemporan pândit de incertitudini și neliniști generate de însăși ambivalența modernității. Max Weber recunoscuse că raționalizarea, exprimată prin știință, industrie, birocrație, capitalism, nu garantează triumful valorilor liberale. Ceea ce amenința demnitatea umană, în ochii lui Weber, era aservirea indivizilor de către organizațiile anonime (Aron, 1970, p. 301), creșterea organizării și raționalizării fiind asociată cu sporirea alienării și fragmentării vieții individului și colectivităților.

Pe de o parte, chiar dacă acceptăm că anumite forme de înstrăinare nu pot fi eliminate în viitorul apropiat decât cu prețul renunțării la avantajele pe care le oferă o organizare socială din ce în ce mai complexă, chiar dacă admitem că nu există nicio scurtătură pentru a elimina fenomenele de alienare datorate vieții sociale moderne, aceasta nu diminuează cu nimic necesitatea de a lupta pentru instaurarea unei societăți care să reducă la minimum fenomenele de alienare existente și să dezvolte la maximum condițiile de dezvoltare ale creativității umane.

Pe de altă parte, societatea modernă formează o țesătură sistemică relativ autonomă de interconexiuni funcționale care impun întotdeauna și

inevitabil limitele autonomiei individului. Din aceste motive, alienarea nu este pur și simplu parte a condiției omului modern? La urma urmei, separarea sistemului și a lumii trăite, diferențierea funcțională a subsistemelor auto-reglementate, inclusiv heteronomia pe care acestea o implică, nu sunt de fapt caracteristici distinctive ale societăților moderne avansate? Prin urmare, trebuie să renunțăm la idealismul obiectiv și să acceptăm ireductibilitatea relativă a structurilor sistemice ale societății. Acest lucru nu înseamnă a pleda pentru o inversare a săgeții timpului, nici pentru desființarea proprietăților sistemice ale societății ca atare, ci de a ataca structurile sistemice ale societății care limitează artificial autonomia individului.

Bibliografie

- Aron, R., 1970, *Main Currents in Sociological Thought. Vol. 2: Durkheim, Pareto, Weber*. New York: Anchor Books Doubleday & Co.
- Besnard, P., 1987, *L'anomie, ses usages et ses fonctions dans la discipline sociologique depuis Durkheim*. Paris: PUF.
- Boudon, R., Bourricaud, F. (eds.), 2011, *Dictionnaire critique de la sociologie*. Paris: PUF.
- Dupuy, JP., 1992, *Introduction aux sciences sociales. Logique des phénomènes collectifs*. Paris: Ellipses.
- Durkheim, É., 2001, *Diviziunea muncii sociale*. București: Editura Albatros.
- Durkheim, É., 2005, *Sinuciderea. Studiu sociologic*. București: Editura Antet XX Press.
- Ferguson, N., 2017, *Civilizația. Vestul și Restul*. Iași: Polirom.
- Lovejoy, A.O., 1936, *The Great Chain of Being. A Study of the History of an Idea*. Harvard University Press.
- Lukács, G., 2014, *Istorie și conștiință de clasă. Studii despre dialectica marxistă*. Cluj-Napoca: Editura Tact.
- Marx, K., Engels, F., 1968. *Scrieri din tinerețe*. București: Editura Politică.
- Mihail, R., 2011. *Émile Durkheim. Condiția umană în societățile de tip contractual*, Galați: GUP.
- Polanyi, K., 1975. *The Great Transformation*. New York: Strauss & Groux.
- Rosner, M., Navelet, B., 1969. Aliénation, fétichisme, anomie. *L'Homme et la société*; 11(1):81-107.
- Rotilă, V., 2011. *Citește-mă pe mine. Jurnal de idei*. Iași: Institutul European.
- Rotilă, V., 2013. Despre modernitatea postmodernității. O abordare critică a modernității. În vol. *Restructurări dilematice*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2013, pp. 36-54.
- Wagner, P., 1994. *A Sociology of Modernity. Liberty and Discipline*. New York: Routledge.